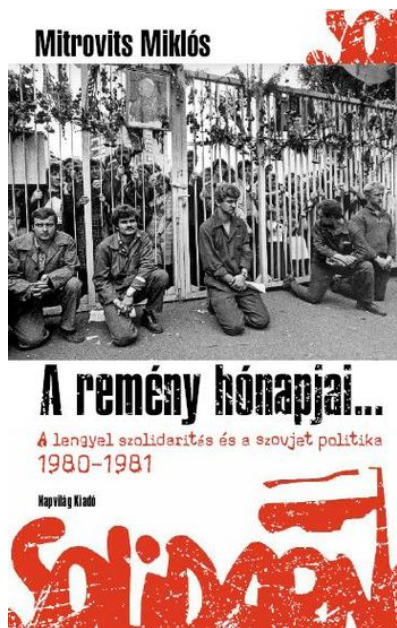

Klaniczay Gábor
1980

Nézegetem az "évezzéhez" összeállított adatsort. Próbálok visszaemlékezni 1980-ra, de nehezen megy. Túl messze van ahhoz, hogy fölidézzem annak az élethelyzetnek a sajátos zamatát, az akkor sorsdöntőnek gondolt viták indulatát, a füstfelhőben úszó házibulik fülledt tobzódását. Volt idő, amikor nosztalgiával gondoltam ezekre az évekre, de ez elmúlt. Ahhoz pedig még túl közel van ez az év, hogy felfedezhessem benne a történelmi "másság" kutatásra ingerlő, magyarázatot kívánó vagy akár mitikus dimenziókat öltő jellemzőit. Úgy látszik, egyelőre még nem érkeztem el a memoáráráshoz megfelelő életkorba, a témához illő beleélő zsurnalizmushoz pedig hiányzik az aktualitás; nagyon mások azok a mai problémák, amelyek valóban foglalkoztatnak.

"Te írod a Beszélőbe az 1980-as évről az évezzét?" - kérdezi felcsillanó szemmel tizennyolc éves nevelt lányom, Víg Sári. "Hát én akkor születtem, tessék engem is beleírni!" Deus (dea) ex machina. Talán mégis van értelme annak, hogy megpróbáljam elmesélni, hogyan bukdácsolunk bele a "nyolcvanas" évekbe. Például éppen öneki. Tizennyolc év, egy egész emberöltő, maga az élet, amelynek ő joggal kíváncsi a kezdőpontjára. Sári érdeklődését egyébként épp egy korábbi Beszélő-szám keltette fel, csodálkozva döbbsent rá, hogy szinte minden név ismerősen csengett az évbeszámolókbán, az irodalmi visszaemlékezésekben, szinte minden "legendás" vagy éppenséggel elfelejtett figuráról volt valami halovány emléke, látta régi fényképeinken, bulikon vagy akár az elmúlt évtized nagyobb nyilvánosság előtt folyó, de bennünket személyes, baráti kapcsolatok formájában érintő közéletében. Elő tehát a régi

fényképekkel, írásokkal, megpróbálok mesélni arról, milyen volt a mi akkori fiatalos beltenyészetünk. Persze, sajnos, ez a mese nem lesz olyan színes és életszerű, mint például Kornis Mihályé októberben, inkább csak valami összkép, madártávlatból.

*

Emlékszem: 1980 januárjában úgy éreztem, hogy addigi életem fordulóponthoz érkezett, hogy lezárult egy történelmi korszak, hogy sok változás előtt állok, és erről írtam is magamnak egy leltárt. Kiüresedni látszott a hatvanas-hetvenes évek ellenkultúrája, életforma-forradalma, amely a számomra a legfőbb orientációt adta a korábbi években. 1978 után, de leginkább az 1979-es tömeges aláírások nyomán kialakulófélben volt a demokratikus ellenzék miliője, szamizdatot olvastunk, írtunk, gépeltünk és terjesztettünk, újféle tömegek verődtek össze a repülő egyetemeken, újféle remények ébredtek. Megtiszteltetésnek vettem 1979-ben, hogy bevettek az egyik fontos ellenzéki fórum, a Kornis Mihály által alapított, majd sértődötten otthagytott kollektív Napló konspiratív útvonalába, és 1980 januárjában úgy gondoltam, ennek a társaságnak egy Leltár című írásban próbálom összefoglalni, mit érzek az új évtized eljövetelekor. Most idegépelek néhány mondatot ebből az írásból, hátha segít felidézni akkori önmagam.

"Most, hogy 1980-at írunk, mindaz, ami a hetvenes évek címszava alatt foglalható össze, érzékelhetően elérhetetlen történelmi távolságba kerül. És ez talán nem is rossz. Ránk fér, hogy gondolkodásunkat ne a hatvanas évek forradalmiságának, reformelképzeléseinek, szép ideáljainak lassú elsekélyesedése, besározódása, halk kimúlása taszítsa nap mint nap az alternatívavesztettség melankolikus állapotába. Nem pusztán a dekádok szerinti történeti periodizálás hobbyja miatt vártam már hetek óta a "hetvenes évek" végét. Az elmúlt két évtized különbségei számomra (és talán nem egy kortársam számára is) életem addigi alakulását summázzák. A hatvanas évek: fiatalságom, gondolkodásom koordinátái, eszményeim, életformám. A hetvenes évek: felnőtté savanyodásom, kudarcélményeim, eredménytelenségem, hitvesztésem. Az idén leszek harmincéves. Némi megkönnyebbüléssel látok hozzá, hogy lefejtsem magamról a hetvenes évek csalódásait. Túlteszem magam az utánuk visszamaradt kesernyész szájízen, megpróbálok legalábbis a magam számára önálló értelmet adni a hetvenes éveknek, hogy levonhassak belőlük némi tanulságot."

Kissé patetikus felütés, meg voltam illetődve persze, hiszen úgy éreztem, ifjoncként nekem kell valami nagyon fontosat elmagyaráznom nagytekintélyű, de kissé ódivatú filozófus, politikus és író ismerőseimnek, vagy alkalmasint mindazoknak, akik hozzáférnek ehhez a "földalatti", ellenzéki fórumhoz. Ezek után hosszú oldalakon keresztül próbáltam összefoglalni a Naplóban a hetvenes évek nyugati és keleti mozgalmait, tanulságait. Eszerint a hetvenes évek első fele az egész világon tulajdonképp a hatvanas évek mozgalmainak folytatását, kiteljesedését hozta.

Nyugaton: diákmozgalmak, a fegyveres ellenállás terrorizmusba vezető formái, a harmadik világ gerillaharcai, az ellenkultúra, a rockzene, a kommunák, a szexuális forradalom, a feminizmus, a művészeti avantgárd és a kritikai tudományos irányzatok kavargása. Majd némi dekadencia, transzvesztitizmus, new age, szekták, divatbolondságok, diszkó, a pornó és a horror létjogosultsága körüli viták - s ezután újra aktivizmus, a punk "új undokok" felbukkanása. Keleten (és nálunk): a cseh '68 és vele kapcsolatban a szocializmus, a marxizmus

reformirányzatai, szociográfia és dokumentumfilmek, továbbá újbaloldal, rockzene és művészeti avantgárd itt is, majd március 15-i tüntetések, értelmiségi mozgolódások minden keleti országban, az 1972-73-as retorziók filozófusok és szociológusok ellen Magyarországon, egyre látványosabb orosz, lengyel, cseh ellenzéki megnyilvánulások, Gomulka bukása, KOR, Charta '77.

A széles panoráma után arra a következtetésre jutottam, hogy "a hetvenes évek egyik legfőbb tanulsága, hogy a mintegy két évszázados radikális, progresszív, baloldali, forradalmi gondolkodás került válságba, és hogy le kell számolni a baloldali gondolkodás hibás és veszedelmes illúziórendszerével (ahogy később Tamás Gazsi írta: búcsú a baloldaltól). A leáldozóban lévő hetvenes évek törekvéseivel kapcsolatos kiábrándultságomba azonban ezen a ponton új remény, új bizakodás vegyült. A történelem iróniája, hogy épp a kelet-európai szűkös létfeltételek, mindenféle kibontakozás lehetetlensége vagy rövidre zártsága miatt volt lehetséges, hogy a hatvanas évek fiatalabb és idősebb nemzedékeinek újító energiái más területre kényszerülve megteremtették az egyetlen olyan politikai-kulturális törekvésrendszert, amely előremutat a nyolcvanas évek felé: a totalitarizmus elleni ellenzéki tevékenység platformjának, módszerének, célkitűzéseinek első elemeit. (Hm, talán kissé eltúlzott lendülettel beszéltem itt a totalitarizmusról, még akkor is, ha ezt a Michel Foucault-tól kölcsönzött hatalomelmélet segítségével próbáltam a későkadárizmusra vonatkoztatni, ahol az élet minden pontját átszövő, diffúz, sporadikus jellegű irányítottsággal szemben az ellenállás hasonlóan diffúz technikáit ajánlgattam.) Tény mindenestre, hogy azt gondoltam 1980 elején: elérkezett a nagy változások évtizede, és ez új energiát adott.

*

Bocsánat, hogy saját akkori helyzetértékelésem ily hosszas idézgetésével vezettem be esszémet. Semmiképp sem akarom azt a benyomást kelteni, mintha én lettem volna az egyik központi stratégia mindannak a valóban fontos ellenzéki tevékenységnek, amely ezekben az években kibontakozott. Azt sem akarom sugallni, hogy az ellenzéki konspiráció, az ellenállás heroikus politikai tevékenysége lett volna életem legfontosabb alkotója. Én ifjú történész kutató voltam, ekkoriban jelentek meg első cikkeim a középkori keresztény eretnekekről, 1980-ban kezdtem el a középkori magyar szentek kultuszának számomra akkor új témáján dolgozni, azóta is ezzel foglalkozom. Tudományos érdeklődésem másik iránya a kortárs kultúra, szubkultúra, ellenkultúra, a divat, a rockzene világa volt, erről is írtam cikkeket és tartottam előadásokat. Barátaimmal mindeközben zaklatott társaséletert folytattunk, a nagypolitika és a hivatalos nyilvánosság viszonylagos eseménytelenségét százszorosán zsúfolt magánélettel ellensúlyoztuk, s bár kezdtük feladni a kommunaszerű együttlakás hosszan dédelgetett tervét, naponta összegyűltünk valamelyikünkénél, beszélgettünk, vitáztunk, buliztunk, moziba, koncertre, színházba (Kaposvárra) jártunk, túlfűtött érzelmi életet éltünk. A politizálás, a szamizdat olvasmányok, a repülő egyetemek vagy a SZETA-rendezvények persze további színt, értelmet és izgalmat hoztak ebbe a felszíni tespedés leple alatt igencsak mozgalmas életbe, de csupán néhányan lettek közülünk főfoglalkozású ellenzéki politikusok, és ők is elsősorban kényszerűségből, mert ki voltak tiltva a nyilvánosság más területeiről.

Ami a legjellemzőbbnek tűnik az 1980-as évre visszagondolva, az éppen az, hogy a korábbi kisebb baráti körök, szűkebb értelmiségi és művész társaságok, különválasztott kis miliók között

egyre porózusabbá lettek a válaszfalak, valamiféle egybeolvadás, összegződés kezdett kibontakozni a másság sokféle megnyilvánulásából. Másként gondolkodók, ahogy akkoriban mondtuk, és ebbe az is beletartozott, hogy egymáshoz képest is másként gondolkodtunk, hogy a sokféle mozgolódás még semmiféle egyértelmű irányt nem öltött azon túl, hogy másságunk különböző formáit egyre többen mertük a nyilvánosság előtt is vállalni, hirdetni.

Kár, hogy a kollektív Naplón túl nem vezettem valódi naplót, és így csupán emlékezetemre hagyatkozva tudok néhány arcot, néhány helyszínt, néhány eseményt, néhány olyan gondolatot, érzést felidézni, amely legalábbis az én saját nézőpontomból jelentősnek tűnik.

*

Munka. Emlékszem, úri élete volt akkoriban a tudományos kutatóknak, nem hatalmas fizetésért ugyan, de kellő nyugalomban olvasgathattak a könyvtárakban, hetente kétszer bejártak az "intézetbe", és ott szép kényelmesen elbeszélgettek, vitatkoztak egymással. Ekkoriban már két éve tudományos segédmunkatársként dolgoztam az MTA Történettudományi Intézetében, Szűcs Jenő középkori osztályán. A nyugalmas kutatói pozíciót ez idő tájt én elsősorban arra igyekeztem felhasználni, hogy interdiszciplináris beszélgetéseket szervezzek, amelyek a francia Annales-kör mintájára egy asztalhoz próbálják leültetni a történészeket a néprajzkutatókkal, a művészettörténészekkel, a régészekkel. A néprajzosokkal nemcsak mint középkorkutató kerültem ekkor kapcsolatba, hanem részt vettem modern folklórral foglalkozó - saját szakmájukban kisebbfajta vihart kavart - rendezvényeiken is: 1980-ban tartottam például egy előadást, amelyben Trágárság és civilizáció címen a Háy Ágnes által összegyűjtött obszcén gyerekfolklór darabjait elemeztem, s amelynek nyomán - úgy hallottam - sikerült kiérdemelnem a vécéfolklorista minősítést a magyar néprajz egyik nagy öregjétől. Enyhe büszkeséggel töltött el, hogy előadásom szókimondó illusztrációs anyaga miatt a konferenciakötetet csak némi huzavona után tűrte el a nyomdafesték.

Ebben az évben az akadémiai intézetekben újra felszínre került a hagyományos értelemben vett politizálás. A Történettudományi Intézet sokszínű politikai világa akár több külön memoárt is megérdemelve. Mostani beszámolómból szempontjából mindenestre fontos kiemelni, hogy ekkorra az intézet sajátos ellenzéki rezervátummá alakult. Szabó Miklós, aki a hetvenes években még csak a könyvtárban jegyzetelte szorgalmasan a Neue Zürcher Zeitung kremlinológiai kishíreit, 1978-79-ben titkos, majd egyre nyilvánosabb házi szemináriumokon s a híressé lett repülő egyetemen számolt be lenyűgöző részletességgel a magyar és a szovjet kommunizmus sötét ügyekkel teli történetéről (ez maradt az egyetlen igazi tabutéma 1980-ra). 1978-79-ben elszaporodott az Intézetben az aláírók létszáma, és 1980 folyamán számos munkatárs - beleértve Szűcs Jenőt is - Bence György, Kis János és Donáth Ferenc felkérésére a Bibó Emlékkönyvbe szánt tanulmányán dolgozott. Nem véletlen, hogy a III/III. Ügyosztály feszült figyelemmel szimatolt az intézet körül. Gyanakvásukat külön alátámasztotta, hogy a Történettudományi Intézet vezetése - mindenekelőtt Ránki György jóvoltából - nem járt élen a rakoncátlankodó értelmiségiek megfékezésében, inkább védelmet adott nekik. Ellentétben több más intézettel, ahol az 1979-es aláírókat szigorúbb figyelmeztetésben részesítették, sőt alkalmasint ki is rúgták, itt a viszonylag nagy létszámú ellenzéki nyugalomban megmaradhatott szakmáján belül, még ejnye-ejnye is alig ért bennünket.

Ekkoriban sok mindenkinek két-három állása volt - így nekem is. 1978 után megtartottam félállásban szerkesztői munkámat a Világosságnál (első munkahelyemnél), ahol kultúrtörténeti cikkeket szerkesztettem. Noha akadtak ideológiai viták is a szerkesztőségben, itt is liberális hangulat uralkodott. Ott dolgozott velem például Demszky Gábor, aki a korábbi (még egyetemista botrányaiból eredő) eltiltásai nyomán 1978-ban itt kapott először állást. 1980 nyarán elegáns gesztussal ő maga mondott fel, nem várva meg, amíg a főszerkesztő kényszerült volna kirúgni őt politikai okokból, ekkoriban kezdett hozzá ugyanis nagyszabású szamizdat kiadói tevékenységébe, követve a lengyel KOR, majd az alakuló Szolidaritás példáját, a ramka szitanyomatos technológiáját (amelyről nagy tömeg előtt és az ugyancsak nyilván jelen lévő nyomozóknak fittyet hányva lelkes beszámolót tartott valamikor ebben az évben Kőszeg Feri lakásán).

Volt egy másik munkám is, amelyet nagyon szerettem: divatszociológiát tanítottam az Iparművészeti Főiskolán divattervezőknek és bőrösöknek. Bodor Ferenc, a főiskola könyvtárosa szervezett be (szegény, most lesz öt éve, hogy meghalt). Bodor Feri, vagy inkább Gilbert (így szólították) külön intézmény volt: a táncházmozgalom, az Erdélybe járás, a székely kultúra iránt felébredő figyelem egyik jeles szervezője, aki ugyanakkor hasonló átéléssel mesélte hatvanas évekbeli huligánélményeit, tartotta barátságát Bódy Gáborral, Ajtony Árpival is, szeretettel pártolgatta a főiskola avantgárdkodó ifjú titánjait, és élete végén a budapesti presszók folytatásos krónikáját írta a Magyar Narancsban. S végül mindehhez megszállott lelkesedéssel gyűjtötte a század eleji fotóarchívumokat, képeslapgyűjteményeket, a szecesszió letűnt emlékeit. Szóval ő beszélt rá, hogy a divattörténet hóbortjaival, a hippi ellenkultúra, a transzvesztiták, a punk-rock vagy akár a pop-art pornográfia határát súroló alkotásainak elemzésével szórakoztassam a főiskolás diákokat. 1980-ban épp egy divatszociológiai szöveggyűjtemény válogatásán dolgoztam.

Még egy munkahelyről kell szólnom, az Akadémiai Könyvtárról. A hagyományosan jó filozófustársaság (Vidrányi Katalin, Altrichter Ferenc, Ludassy Mária) mellett ebben az időszakban az is sajátos politikai hangulatot kölcsönzött a szép régi olvasóteremnek, hogy az ablak melletti sor két hátsó helye 1972-es kirúgásuk után Kis János és Bence György munkahelye, foglalt ülése lett. Miközben itt végezték további filozófusi és fordítói alkotómunkájukat (és írták a Marc Rakovski álnéven közzétett ellenzéki alkotásaikat), az olvasóterem és környéke - gondolom, a titkosrendőrség nagy megdöbbenésére és bosszankodására - az ellenzéki mozgalom és a szamizdatterjesztés fontos központja lett.

*

Szervezkedés. Egy kicsit otrombán konspiratívnak vagy rendőrséginek hangzik ez a megjelölés, pedig alapjában véve pontosan jelöli ennek az időszaknak egyik fontos tevékenységtípusát - mint látjuk, még a békés könyvtári kutatómunka sem volt mentes tőle. A munka mellett ez az új, mozgalmi jellegű tevékenység kezdte kitölteni sokunk életének jelentős hányadát. A lengyelek mintájára, ahogy Michnik is írta a Bence és Kis által szamizdatban terjesztett Új evolucionizmus című cikkében, kezdtük úgy érezni, hogy csupán rajtunk múlik, mit tudunk magunknak megszervezni ezen a szétkorhadóban lévő későkádári szocializmuson belül, s ha százféle kis szervezkedés indul az élet, a kultúra, a politika különböző területein, akkor a Hivatal előbb-utóbb elveszti a kontrollt életünk felett, nem tud annyi szálal figyelemmel

követni. A megelőző évek heroikus vállalkozásai: a gépírásos szamizdat publikációk megjelenése, a Kovács András által kezdeményezett Marx a negyedik évtizedben című körkérdés, a Kenedi János által szervezett Profil, a Kornis Mihály által megalapított Napló, a SZETA, a Szilágyi Sándor, Örkény Antal és Kovács Mária által szervezett repülő egyetem, az 1978-as és 1979-es Charta '77 szolidaritási aláírásgyűjtés - megannyi szervezkedés, amelybe a szimpatizáló értelmiségi körökből egyre többen kapcsolódtak be. Sokszor olyan volt mindez, mint egy permanens házibuli: takarítani, rendezkedni is kellett, én például gyakran hangtechnikusi feladatokat is elláttam, nagy szatyorban cipeltem saját otthoni Orister erősítőmet és hangfalaimat a különböző helyszínekre: a SZETA-műsorokra, a repülő egyetemre (Óbudára, az Óra közbe meg, már nem is emlékszem, hová). És persze vinni kellett szamizdat dossziékat, aláíróíveket is. Ha jól emlékszem, volt valami választás is 1980-ban, amelynek kapcsán valakik röplapokat is kitűzködtek - az életünk hovatovább már az "illegális ellenálló mozgalom" romantikus jellemzőivel ékeskedett, ami ugyanakkor komikusan is hangzott, mert szerencsére mindez, legalábbis Magyarországon, nem fenyegetett nagyon komoly következményekkel.

Aki ebben az időben adott valamennyire magára, maga is belefogott valamiféle szervezkedésbe. Én is kísérletet tettem arra Rév István barátommal, hogy egy szűkebb körű szemináriumot szervezzünk, amely a különböző tudományterületekről egy-egy kritikus résztvevőt begyűjtve arra akart kísérletet tenni, hogy a hatvanas-hetvenes évek magyarországi tudományos életének, vitáinak ideológiai rendszerét, apologetikus funkcióit, sajátosan behatárolt mozgásterületét elemezze. Szabó Miklós, Kovács András, Bauer Tamás, Laki Mihály és Wessely Anna közreműködésével el is kezdtük a beszélgetéseket, tartottunk néhány szemináriumot, de azután a tervezett kollektív produktumra már nem futotta az energiánkból. A téma egyébként azóta sincs feldolgozva, talán érdemes lenne újra előkeresni az akkori vázlatokat, jegyzeteket.

Időnként azon tûnődöm, hogyan lehetne a sok száz hasonló kis házi szeminárium témáit összegyűjteni (talán a Történeti Hivatal III/III-as dossziéiban vannak erre utaló adatsorok), hogyan lehetne valamiféle objektív képet kapni erről a diffúz, sokféle irányba elinduló szervezkedésről. Talán mások beszámolójából sokkal izgalmasabb kép kerekedne ki arról, hogyan kap új lendületet minden hazai mozgolódás a gdanski munkássztrájkok, a Szolidaritás megalakulása, Walesa, Geremek és a többiek diadalmas fellépése nyomán. Noha volt szerencsém korábban, 1978-ban és 1979-ben kapcsolatba kerülni Varsóban Janek Litynskivel, a KOR egyik fontos emberével, és megismertem, megcsodáltam az ottani szervezkedést, 1980-ban, amikor valóságos mozgalmi turizmus indult Magyarországról a lengyelekhez, valahogy nem volt késztetésem arra, hogy csatlakozzam a tolongáshoz s az ezekhez kapcsolódó akciókhoz (mint például a Szolidaritás által küldött lengyel munkásgyerekek balatoni üdültetése).

Hozzánk is újféle mozgalmi turizmus kezdett irányulni. Feltűnt például Magyarországon (és az ellenzéki körökben) egy kisebbség delegáció 1980 nyarán

Alain Finkielkraut vezetésével, hogy megszervezze Michel Foucault budapesti látogatását, aki egy új politikai újságciikk-sorozatot indított el ebben az évben a Corriera della Sera hasábjain, és az első - a teheráni bazár lázadásáról szóló - riport után másodikként a magyar hétköznapi kultúra rendszerrel szembeni ellenállását kívánta vizsgálni (ez a látogatás azonban elmaradt,

mert az európai értékeket sííta alapról bíráló ajatollahokkal való kezdeti szimpátiája után, a későbbi fejlemények során Foucault akkorát csalódott, hogy örökre abbahagyta a megkezdett politikai sorozatot).

*

Társaság. A munka, az ellenzéki szervezkedés különböző megnyilvánulásai mindenkinél belekeveredtek a társasági élet történéseibe, sokszor össze is zavarodtak azokkal, ezért külön kell szólni az életnek erről a dimenziójáról. Miután kihevertük a szilvesztert, januárban az első nagycsapatos társasági kiruccanás az Őrségbe vezetett, disznóölésre. Egy Magyarországon ragadt (bevont útlevelelű) barátunktól jött az ötlet: ő érzelmi okból költözött le az Őrségbe, a határ közelébe, és ott restaurálgatta a templomokat. A disznótor különleges programnak tűnt szűkebb baráti körünknek, a való világtól elszakadt városi fiataloknak, különösen, hogy velünk volt néhány amszterdami barátunk is, akik már a hetvenes évek derekától évente csapatostul jártak hozzánk Magyarországra. A Trabant-konvoj s az azt követő holland Fiat le is zötyögött az Őrségbe. Vidéki romantika és szociográfiai megfigyelések, középkori freskók Velemérben, duruzsoló vaskályhák. Majd másnap hajnali pálinka a fagyos reggelhez és a nagy eseményhez. És néhány óra múlva ott borzongtunk az áramütéssel megölt, gázpalackos lángszóróval leperzselt, otrombán feltrancsírozott disznó láttán, rosszul lettünk a "zsírparti" kötelező zabálásán, alig bírtuk utána kihasználni az együttlét lehetőségét egy jó kis beszélgetésre, menekültünk vissza füstös városi világunkba.

Egy másik fényképcsomagom 1980 februárját idézi fel: farsangi jelmezbál Kovács Andrásnál. Nézegetem a fényképeket: együtt az egész hajdani társaság. Kis János arab sejként, Bence György bukósisakos frontharcosként, Dalos György kisúttörőként, Szabó Miklós indiánfőnöként, Rév István roma csávóként. Én a kor stílusát követve transzvesztitaként jelentem meg: jellemző módon Kenedi Jánosnak és Barna Imrének is ugyanez az ötlet jutott az eszébe, emlékszem, hogy a jelmezbálon összesen öten álltunk sorba a nőimitátorokat egybegyűjtő csoportképhez. Jelmezbálra hasonlított két hónappal később az a buli is, amelyet annak a tiszteletére rendezett Barna Imre barátom, hogy a társaságunkban a többség abban az évben ünnepelte harmincadik születésnapját. Elhatároztuk, hogy a legneveztégesebb jelmez gyanánt öltönyt, fehér inget és nyakkendőt öltünk magunkra - betegre röhögtük magunkat, amikor ily polgári külsőben láttuk egymást.

Furcsa év volt ez, nemcsak a politikában, a magánéletemben is sok változás történt ekkor, amelynek krónikáját, bár igen tanulságos, itt nem részletezem. Legyen elég annyi róla, hogy a fellendülő mozgalmi világ, a tobzódó társasági élet és az átalakulóban lévő értékrend közepette vége lett első házasságomnak, s az év végén arra kényszerültem, hogy a nyolcvanas években a magánélet szempontjából is teljesen új életet kezdjek. És ez még inkább arra szorított, hogy immár teljesen elszakadjak a "hatvanas-hetvenes" éveknek attól az életfilozófiájától, amely a korábbi életemet irányította.

*

Rockzene. Emlékszem, Richard Neville a hatvanas évek egyik ellenkultúra-pamfletjében, Playpower című könyvében azt írja, hogy ő poros kislemezekkel méri az idő múlását, ezekhez

köti élete eseményeit. Milyen jó lenne valamiféle slágerlista most a kezembe: milyen zenéket is hallgattam 1980-ban? Az biztos, hogy sok David Bowie-t és Lou Reedet (már évek óta ők voltak a kedvenceim). Írtam is ekkoriban egy cikket Bowie-ról a Sznob Internacionál elnevezésű szamizdat kiadványba. Patti Smith, Brian Eno, Roxy Music, Dire Straits - ilyen zenék foglalkoztattak. 1980 őszén kezdte bontogatni szárnyát a magyar new wave, Molnár Gergely, Najmányi László és a Spions korábbi kísérleteit követve, ekkor lépett fel a Kulich Gyula téren Müller Péter és Menyhárt Jenő URH-ja és a Víg Mihály által vezetett Balaton. "Ez egy igen-igen-igen kemény világ, ez egy igen-igen-igen kemény világ, ez egy igen-igen-igen kemény világ" - ordította Menyhárt Jenő nyakán kidagadó erekkel és meglepő energiával. Utána pedig kellő ernyedtséggel oldotta a feszültséget Víg Mihály Balaton-zenéje. Akár az értelmiségiek világában, a művészek körében is megmozdult valami, ez a hazai new wave-milió fogja majd az elkövetkező néhány évben magába szívni mindazt a kreatív energiát, amely a hetvenes években inkább az avantgárd képzőművészet és színház műfajában jutott kifejezésre.

Máshol persze, például New Yorkban, tovább él a magyar avantgárd színház is: ekkoriban érik el nagy sikereiket Squat Theatre néven Halász Péterék a New York-i West 23rd Streeten. Részben az ő ottlétük miatt is egyre nagyobb forgalom kezd kialakulni New York és Budapest között, a fiatalok ebben az évben inkább ide vágyódnak (és mennek, disszidálnak is), mint Berlinbe, Párizsba vagy Londonba. New Yorkot azonban nem ez, hanem egy szomorú esemény teszi az évkronika kikerülhetetlen részévé: december 8-án egy örült rajongó, Marc David Chapman a Central Park melletti lakása bejáratánál lelövi John Lennont. Hajnalban ébresztett telefonon Forgács Zsuzsa (aki néhány hónappal azelőtt telepedett át New Yorkba), hogy elmondja a döbbenetes hírt. Még ma is fel tudom idézni, mennyire felkavart. Írtam külön nekrológot is, amelyet nem éreztem elég jónak, s ezért nem jelentettem meg (most sem idézgetem).

Lennon halála lehet talán az a pont, ahol ezt a mostani évenszét lezárhatom. Bár már az 1980-as év elején is az volt a benyomásom, hogy a "hetvenes évek" nemcsak kronológiai, hanem kulturális és politikai értelemben is lezárultak, ez az ostoba, értelem nélküli lepuffantás végérvényessé tette ugyanezt. Amit az életforma-forradalmakból, a szép utópiákból a Beatles és különösen Lennon képviselt, az nemcsak aktualitását veszítette, hanem egyenesen meghalt, gondoltam 1980 végén - most valami egészen más irányba mozdul majd el a világ.

*

Epilógus. Azután, mint lenni szokott, mégsem egészen így történt. Az 1980-as változás kétségkívül nagyon jelentős volt, mondhatnám azt is, hogy a kelet-európai ellenzéki mozgalmakra vonatkozó jóslat bevált: már 1980-81-ben úgy kezdett kinézni, hogy hamarosan elsöprik ezt a rendszert. Azután persze következett még néhány szomorú év, de jött végül 1989. Igaz, hogy pontosak legyünk, végül is nem az ellenzéki mozgalmak döntötték meg a rendszert, hanem az a Szovjetunió végelgyengülése miatt omlott össze, ami igen jelentős és súlyos következményekkel járó különbség. Nem lehet azt sem mondani, hogy olyan végérvényesen aktualitását veszítette volna mindaz, amitől mint "utópiától", mint "baloldaltól" olyan könnyedén el akartunk búcsúzni 1980-ban és utána is több ízben. Ami az ellenkultúra elsekélyesedni látszó irányzatait, stílusát, műfajait illeti, azok még ma is velünk vannak: nem

hittem volna 1980-ban, hogy itt Magyarországon az ellenkultúra olyan közismert és tömegeket megmozdító lesz, mint amilyenné azután az 1980-ban induló és még ma is létező new wave rockzene, a Sziget rockfesztiválja, a Magyar Narancs népes olvasótábora tette a 90-es években.

Lennon üzenete sem halt meg. Hogy kezdő gondolatomhoz térjek vissza: örömmel és megnyugvással tapasztalhattam, hogy gyermekeink ugyanolyan mennyiségben és ugyanolyan átéléssel hallgatták éveken át a Beatles zenéjét, mint azt mi tettük. Sári lányom falát éveken át egy általa készített megható rajz díszítette: Lennon szemüvege és gitárja, aláírva: "Ez maradt belőle." Amikor két éve együtt jártunk Sárral New Yorkban, egy amerikai barátom hasonló korú gyerekeivel elzarándokoltunk Lennon házához, majd könnyes szemmel álltuk körül a Central Parkban azt a kis tisztást, ahol annyi van kiírva az aszfaltra Lennon emlékére: IMAGINE. És mindig van körülötte friss virág.

Kronológia

1980

jan. 1. Teheránban afgánok és irániak megrohamozzák a Szovjetunió nagykövetségét, Afganisztán megszállása elleni tiltakozásul.

jan. 2-15. Népszámlálás Magyarországon. Az ország lakosságának száma: 10 710 000.

jan. 4. Az USA gabonaembargót vezet be a Szovjetunió ellen.

jan. 11. Közzéteszik a Minisztertanács állásfoglalását az afganisztáni eseményekről, amelyben támogatják a szovjet katonai intervenciót.

jan. 13. Karlsruheban megalapítják a Zöldek Pártját.

jan. 22. Gorkijba számûzik Andrej Szaharov szovjet ellenzéki tudóst.

február Csoóri Sándor Egy nomád értelmiségi című esszéjének közlése miatt bezúzzák a kecskeméti Forrás 2. számát. A népi írók csoportja levélben tiltakozik az akció ellen Horváth István megyei első titkárnál.

febr. 13. Lake Placidben megkezdődnek a téli olimpiai játékok.

A primőr árak növekvő keresletéről ír a Népszabadság. Az igények kielégítésére az országban 280 hektárnyi területnek megfelelő üvegház és kb. 3500 hektárnyi fóliasátor van.

febr. 15. A Kozmetikai és Háztartás-vegyipari Vállalat megkezdi a zöldalmazappan gyártását.

febr. 19. Helmut Schmidt német szövetségi kancellár lemondja NDK-beli látogatását a szovjet csapatok afganisztáni bevonulása miatt.

febr. 22. Oskar Kokoschka osztrák festő halála.

febr. 27. Bogotában gerillák 57 túszt szednek, köztük 16 követet. Miután megkapják a váltságdíjat, Kubába szöknek.

márc. 3. Meghal Kardos László, a NÉKOSZ volt vezetője. Temetésén nagy számban megjelennek a magyar értelmiségi progresszió különböző áramlatainak képviselői.

Amszterdamban súlyos utcai összetűzésekre kerül sor a rendőrség és a házfoglalók között, amikor a rendőrség kísérletet tesz az elfoglalt házak kiürítésére.

márc. 12. Megnyílik az újjáépített Pesti Vigadó.

Meghal Gerő Ernő kommunista politikus.

márc. 23. Mexikó partjai előtt sikerül megfékezni az olajpestist, amely 1979 júniusa óta környezeti katasztrófát okoz az öbölben.

márc. 24-27. Az MSZMP XII. kongresszusa, melyen főként gazdasági kérdésekkel foglalkoznak. A válságból kivezető utat a hatékonyság erőteljes növelésében jelölik meg.

márc. 27. Felborul az Alexander Kielland fűrósziget Norvégia partjai előtt, 123 ember életét veszti.

márc. 28. A 190 km-es Adria vezetéken megindul a nyersolajszállítás a százhalombattai olajfinomítóba.

ápr. 6.-szept. 28. A Minisztertanács határozata alapján nyári időszámítás lép életbe.

ápr. 7. Az USA kereskedelmi korlátozásokkal sújtja Iránt, és megszakítja vele a diplomáciai kapcsolatokat.

ápr. 14. Megkezdzi hivatali tevékenységét a kolozsvári magyar főkonzulátus.

ápr. 15. A Bádogdob című német film Oscar-díjat kap (rendező: Volker Schlöndorff).

Jean-Paul Sartre Nobel-díjas francia író és filozófus halála.

ápr. 16. A hazai nagy bányafejlesztési program elsőként megkezdett beruházása, a márkushegyi bánya működni kezd.

ápr. 18. Rhodesia elnyeri a függetlenségét Nagy-Britanniától, Zimbabwe néven.

ápr. 25. Iránban meghiúsul az amerikaiak tússzabadítási kísérlete.

ápr. 29. Sir Alfred Hitchcock, brit filmrendező halála.

máj. 10-11. Bibó István halálának első évfordulóján Bibó István, a harmadik út és a következő nemzedék címmel emléknapokat rendez Genfben a Dies Academicus Hungaricus Geneviensis.

máj. 15. Az NSZK Olimpiai Bizottsága úgy dönt, hogy bojkottálja a moszkvai olimpiát.

máj. 27. Véres összetűzések Dél-Koreában, a május 15-i szöuli diáktüntetés jó ürügy arra, hogy erőszakot alkalmazzanak a tüntetők ellen.

máj. 26.-jún. 3. A szovjet-magyar közös űrrepülés keretében Farkas Bertalan űrutazása a Szojuz-36 fedélzetén.

jún. 7. Henry Miller amerikai író halála.

jún. 8. Parlamenti "választások" Magyarországon, ez az utolsó olyan szavazás a Kádár-korszakban, amelynek semmiféle tétje nincs.

jún. 13. 40 000 köbméteres víztározót adnak át Budapesten, a Gellérthegyén.

jún. 22. A Szovjetunió bejelenti, hogy részlegesen kivonja csapatait Afganisztánból.

jún. 27. A Magyar Országgyűlés alakuló ülése. Az Elnöki Tanács elnökévé Losonczi Pált, miniszterelnökévé Lázár Györgyöt, az Országgyűlés elnökévé Apró Antalt választják.

Horváth Istvánt, a KISZ KB volt első titkárát, a Bács-Kiskun megyei pártbizottság első titkárát belügyminiszterré nevezik ki.

júl. 2. Átadják Komáromban a felújított Duna-hidat, amely biztosítja a közlekedést a Kisalföld és a Csallóköz között.

júl. 2. Super Color elnevezéssel színes tv sorozatgyártását kezdi meg a székesfehérvári Videoton.

júl. 17. Ronald Reagan volt kaliforniai kormányzót választják meg a republikánusok elnökjelöltjévé.

júl. 19.-aug. 3. A XXII. nyári olimpiai játékok Moszkvában, amit az afganisztáni intervenció miatt 62 ország, köztük az Egyesült Államok is bojkottál.

júl. 24. Hajas Tibor halála.

júl. 28. Árvíz önti el a Tisza és a Körösök mentén Magyarországot, a védelemben a katonaság is részt vesz.

aug. 2. Jobboldali szélsőségesek támadása Bologna pályaudvara ellen, a merénylet napján emelnek vádat Olaszországban több letartóztatásban lévő szélsőjobboldali merénylő ellen.

aug. 11. Mohammed Ali Radzsai lesz Irán új miniszterelnöke.

aug. 14. Jimmy Carter USA-elnök a Demokrata Párt jelöltje az elnökválasztásra, miután Edward Kennedy nem vállalja a jelölést.

aug. 15. A Lengyelországban kitört sztrájkok átcsapnak a gdanski hajógyárra és más üzemekre és városokra.

aug. 23. A lengyel kormányküldöttség Gdanskban tárgyalásokba bocsátkozik a Lech Walesa vezette sztrájkolókkal.

aug. 31. A nyári lengyelországi sztrájkmozgalom politikai győzelme: a LEMP vezetése elfogadja a szervezet 21 pontos követelését, a Szolidaritást október 24-én hivatalosan bejegyzik.

szeptember Több hónapos huzavona után - Pozsgay Imre közbenjárására - az MSZMP PB elé kerül a Bethlen Gábor Alapítvány ügye, amely a népi írók önálló folyóirat-alapítási törekvéseihez kapcsolódik. Az alapítvány bejegyzésére csak 1985-ben kerül sor.

szept. 6. Edward Gierek lengyel pártvezető helyébe Stanislaw Kania lép.

szept. 12. Az MSZMP állásfoglalása a mezőgazdasági kisegítő tevékenység fejlesztéséről.

szept. 12. Törökországban puccs útján a katonaság ragadja magához a hatalmat Kenan Evren tábornok vezetésével. A pártokat és a szakszervezeteket betiltják, rendkívüli állapotot hirdetnek ki.

szept. 14. Megalakul az első nem szakosított külkereskedelmi cég, a Generalimpex.

szept. 17. Paraguayban meggyilkolják a száműzetésben ott élő Anastasio Somozá, Nicaragua volt államelnökét.

szept. 22. Nyílt háború Irán és Irak között, Szaddám Huszein iraki elnök felmondja az 1975-ben kötött határegyezményt.

szept. 24. Energomat néven energiatakarékos mosógép gyártását kezdik meg a Hajdúsági Iparművekben.

szept. 26. A müncheni Oktoberfesten egy bombamerénylet 13 emberéletet követel, a merénylő egy neonáci szervezet tagja.

szept. 27.-29. Agostino Casaroli bíboros, vatikáni államtitkár részt vesz a Gellért püspök születésének 1000. évfordulóján rendezett egyházi ünnepségeken.

október A 76 szerző írását tartalmazó Bibó-émlékkönyv kéziratát Donáth Ferenc benyújtja a Gondolat Kiadóhoz, amely pártutasításra nem jelenti meg. Az Emlékkönyv először gépírásos formában terjed, majd 1984-től stencilezett szamizdat formában, négy kötetben. (Legálisan csak 1991-ben jelenik meg a Századvég Kiadó és az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadásában.)

okt. 2. Bemutatják a Csontváry című filmet (rendező: Huszárik Zoltán).

okt. 3. Egy szélsőjobboldali szervezet Párizsban merényletet követ el a zsinagóga ellen.

okt. 8. II. János Pál pápa Rómában felszenteli a Szent Péter-bazilika altemplomában lévő magyar kápolnát.

okt. 19. Görögország kormánya úgy dönt, hogy visszatér a NATO katonai szervezetébe.

okt. 29. Budapesten felavatják az ország legkorszerűbb bevásárlóközpontját, a Sugár Áruházat.

okt. 30-31. A Fiatal Írók József Attila Körének tanácskozása Szentendrén. A felszólalók kifogásolják, hogy bizonyos történelmi ismereteket csak emigrációs forrásokból lehet megismerni. Az Írószövetség vezetői a Petőfi Kör "rémképét" idézik fel.

okt. 31. Felavatják a Tiszai Kőolajfinomítót Leninvárosban.

nov. 4. A republikánus Ronald Reagan választják meg az USA elnökévé.

nov. 6. Próbacsapolás a 10 milliárd forintért épülő Diósgyőri Lenin Kohászati Művek új acélművében.

nov. 13. A második olajválság kezdete, amely az árak folyamatos emelését, az import adminisztratív korlátozását és a hitelfelvételek növelését váltja ki. Mindez megállítja a reáljövedelem évek óta tartó növekedését.

nov. 15. II. János Pál pápa az NSZK-ba látogat.

Bissau-Guineában államcsíny útján egy forradalmi tanács ragadja magához a hatalmat.

nov. 18. Stúdió '80 címmel új televíziós hetilap indul.

nov. 19. Az NSZK-ban 25 000 postai dolgozó sztrájkol a több műszakos munka elviselhetetlen körülményei miatt.

nov. 20. Pekingben megkezdődik Mao özvegyének pere.

nov. 21. Betiltják a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Rajk László Szakkollégiuma által tervezett előadást és vitát Bibó István életművéről. Röviddel később mégis engedélyezik, és a konferenciát november 28-án több száz fős hallgatóság részvételével megtartják. Előadók Litván György és Petri György.

nov. 27. Teheránban a túszedők bejelentik, hogy a kormány átvette a túszok ellenőrzését.

dec. 4. Egy lengyel állampolgár utasszállító repülőgépet térít el Nyugat-Berlinbe, és politikai menedéket kér.

dec. 5. Miután a szovjet vezetés többször figyelmezteti a lengyeleket az "ellenforradalmi" veszélyre, a Varsói Szerződés csúcsértekezletén burkoltan katonai intervencióval fenyegetnek.

dec. 8. Merénylet áldozata lesz John Lennon, a Beatles együttes tagja.

dec. 9. Az MSZMP PB határozatot hoz az ellenzékéről, amely jól tükrözi, hogy a pártnak nincs egységes "ellenzékpolitikája". A határozatot Knopp András - az ellenzékkel kapcsolatos pártmunka egyik fő szervezője és felelőse - a KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztálya megbízásából készítette.

dec. 16. Átadják a forgalomnak a kiszélesített és kimélyített Szuezi-csatornát.

dec. 17.-18. Az Országgyűlésen elfogadják a katonai szolgálat idejének 24 hónapról 18 hónapra való csökkentését.

dec. 21. Sok a sebesültje a németországi Brokdorfban az atomenergia ellenzői és a rendőrség közti összecsapásoknak.

dec. 25. Zürichben súlyos összecsapásokra kerül sor, amikor a fiatalok tüntetnek egy ifjúsági centrumért.

Összeállította: Beck Tibor és Germuska Pál

Észrevételeit, megjegyzéseit, kérjük, küldje el postafiókunkba: beszelo@c3.hu

C3 Alapítvány c3.hu/scripta/